Дзяржаўная ўстанова культуры
“Дрыбінская бібліятэчная сетка”
Цемналеская бібліятэка-філіял

Памятныя мясціны Цемналескай акругі

Даведнік для краязнаўцаў

Цёмны Лес 2021

Эпіграф:

Светлай памяці майго дзяцькі
Рыбкіна Піліпа Ягоравіча

Дарогі памяці жывыя…
Далёка ці то блізка
Імёны бачым дарагія
На шэрых абелісках.
Ён не хацеў ахвяр мой дзяцька.
Ды як не помсціць катам?
Быў хлебаробам ён і бацькам.
І вечным стаў салдатам.
О край чужынцам не пакорны!
Прад горам меркнуць словы.
Палі стаяць ў хустках чорных,
Як і салдаткі-удовы.
Вятры ляцелі, быццам коні,
Да цішыні гаючай.
Адно і тое ж, ды такое,
Што і прысніць балюча.
Мняўся пыл пад цяжкім ботам,
Ды скрушныя дарогі.
Не ўсе па іх вярнуліся потым
Дарогай Перамогі.
…Упаў салдат ружовым ранкам
У цемру чорнай хвалі,
Каб салаўіныя світанкі
Мы з вамі сустракалі.

Ніна Кавалёва

Шэвардова, А. Памятныя мясціны Цемналескай акругі : дапаможнік для краязнаўцаў / Дзяржаўная ўстанова культуры “Дрыбінская бібліятэчная сетка”, Цемналеская бібліятэка-філіял ; [склад. Алена Шэвардова ; рэд. С.І. Верам’ёва]. — Цёмны Лес, 2021. — 12 с. іл.

Паважаныя сябры! Кожны год 9 мая мы святкуем Дзень Перамогі Савецкага народа над нямецка-фашыстскімі захопнікамі ў Вялікай Айчынай вайне. Даглядаем памятныя абеліскі, якіх усталявана шмат на нашай беларускай зямлі. А вы ведаеце, колькі на тэрыторыі былога Цемналескага (цяпер Міхееўскага) сельскага Савета такіх абеліскаў? Афіцыйна вызначаных — сем, але гэта не значыць, што не існуе іншых захаванняў у нашай мясцовасці. Пра іх мы пакуль што маем мала звестак. Нават калі нешта чулі пра такія мясціны, то зусім нічога не ведаем пра тых, хто пахаваны на гэтых могілках. Гісторыі невядомых захаванняў, магчыма ў будучым, нам давядзецца разгадаць. Ну а пакуль, мы прысвячаем наш дапаможнік ўжо ўсталяваным абеліскам, якія знаходзяцца на тэрыторыі былога Цемналескага сельскага Савета. У кожнага з іх свая сумная гісторыя. Пад абеліскамі пахаваны воіны Савецкай Арміі розных нацыянальнасцей. Яны, не шкадуючы свайго жыцця, абаранялі нашу маленькую Радзіму ад фашыстаў. Краязнаўчы даведнік раскажа аб жудасных падзеях Вялікай Айчынай вайны і паслужыць дапаможнікам кожнаму з краязнаўцаў, зацікаўленаму гісторыяй нашага краю.

Цёмны Лес у гады Вялікай Айчынай вайны

14 ліпеня 1941 года нямецка-фашысцкія захопнікі акупіравалі частку Дрыбінскага раёна, і ў тым ліку вёску Цёмны Лес. Праз невялікі час раён быў поўнасцю захоплены. З першых дзён ворагі ўстанавілі тут рэжым насілля і тэрору. Фашысты пачалі наводзіць свае парадкі.

Многія жыхары былі схоплены і растраляны. Але не сталі людзі здавацца, падлажвацца пад гэтыя здзекі. Яны ўпарта помсцілі за сваю незалежнасць, верылі, што іх зямля буддзе вольнай ад усялякай пачвары і здрады. Гэта вера набыла яшчэ большую сілу і ўпэўненасць, калі камсамолкі з Цёмнага Лесу, сёстры Набебіны арганізавалі свой партызанскі рух. Вялікі ўклад ў гэту высокародную мужную справу ўнеслі Лідзія і Антаніна. На жаль Антаніна не дачакалася перамогі, ненасытныя акупанты загубілі яе жыццё. А Лідзія працягвала барацьбу з ворагам у саставе 2-ой Клятнянскай партызанскай брыгады. Змагаліся за шчаслівае мірнае жыццё і іншыя жыхары вёсак Цемналескай акругі.

Успаміны сведкаў

Каб вы, паважаныя чытачы, мелі больш яснае ўяўленне аб жыцці ваеннага часу я пазнаёмлю вас з некаторымі ўспамінамі сведкаў тых жудасных падзей.

Вось што расказала наша зямлячка Рэбава Марыя Філіпаўна. У гады вайны яна была маладой дзяўчынай.

“... Калі пачалася вайна, мне было 17 гадоў. У вёсцы ўся моладзь хадзіла на станцыю сустракаць і праводзіць цягнікі. Ішло 2 цягнікі: адзін — на Крычаў, другі — на Оршу. З цягніка (не памятаю якога) выйшла жанчына з ускудлачанымі валасамі і са збітым хусткай, яна крычала: “Вайна! Вайна!”. Мы не зразумелі, якая вайна, з кім. І толькі назаўтра па радыё аб'явілі, што пачалася вайна. Адразу ж над вёскай паляцелі самалёты і пачалі бамбіць. Усе жыхары нашай вуліцы ў паніцы пабеглі ў роў хавацца. А мая мама ўзяла абраз, які ёй падарыла маці, калі яна выходзіла замуж, абышла хату з усіх бакоў. Побач з домам разрываліся снарады, але дом застаўся цэлы. У мяне была белае сукенка і я бегла ў роў, а трава была высокая і густая. Там я схавалася ў невялікай яме. А мама стаяла каля дома і маліла бога, каб я засталася жывая. Адна бомба ўпала побач, але аскепкі паляцелі ў іншы бок. З другога боку таксама ўпала

бомба, але аскепкі паляцелі ў адваротны бок. Калі бамбёжка скончылася, я ўстала і пайшла да сваёй хаты. Маці, усё бачыла, не верыла сваім вачам, што я жывая. Затым я пайшла ў двор сціраць бялізну. Немец зайшоў праз брамку ў двор і схапіў ззаду мяне за грудзі. Я чыста машынальна штурхнула яго, і ён зваліўся ў кошык, які стаяў побач. Убачыўшы, што гэта немец, я пабялела як палатно. А немец сказаў: "Гут". Пасля гэтага зайшоў у дом і папрасіў у маці яйко, млеко, алей. А я схавалася ў сена. (За час нямецкай акупацыі майму бацьку часта даводзілася везці мяне ў іншыя вёскі да сваякоў). Аднойчы, немцы высадзілі дэсант. Праз некаторы час у немцаў з'явіўся спіс на камуністаў і актывістаў. У гэты спіс уваходзіў нават мой брат, які вучыўся ў 7 класе. З нашага пасёлка было запісана 42 чалавекі, акрамя Маркіна і Маліноўскіх. Сын Маркіна быў паліцаем. Пазней на чыгунцы з'явіліся страшныя немцы. Яны прыганялі ваеннапалонных і прымушалі іх насіць камяні да таго часу, пакуль чалавек зусім знемагаў. Немцы лічылі айн, цвай, а калі на драй палонны не падымаўся, яго растрэльвалі. Гэта былі не людзі, а хадзячыя шкілеты. Падысці і перадаць ежу было немагчыма. Немцы стралялі адразу, але людзі прымудраліся хоць нешта перадаць палонным. Адзін немец заяўляў: "У мяне няма апетыту, калі я не заб'ю рускага". За лініяй чыгункі была высечана паласа, па якой нельга было хадзіць. Па гэтай паласе падалася дзяўчынка, Ерафеева з вёскі Гантоўля. Немец стрэліў, куля трапіла ў сцягно. Яна засталася інвалідам. За яе адпомсцілі сваякі. Аднойчы немцы ехалі з Копцёўкі на роварах. Не даязджаючы Копцёўскага пасёлка яны былі аказаліся забітыя. Немцы ўзялі закладнікоў, першых якія трапілі ім нашых. Хата Соні Клюевой была да вокнаў засыпаная зямлёй. Там жылі немцы. Па суседстве стаяла хата Скокавых. Немцы забілі Бацьку, маці, сына і дачку. Адзінай абаронцай была Мар'я Цярэнцьеўна. Яна была замужам за немцам, з рускім прозвішчам па бацьку — Іванавіч, ведала нямецкую мову. Калі што-небудзь здаралася, заўсёды жыхары звярталіся да яе. Калі немцы аб'яўлялі сход, то прыходзілі адны старыя. Моладзь баялася хадзіць на сходы. На адным са сходаў быў зачытаны спіс камуністаў і актывістаў. Усіх выратавала Мар'я Цярэнць'еўна сказаўшы, што гэтыя людзі не былі камуністамі і актывістамі. Немец узяў і парваў спіс. Людзі стараліся не трапляцца немцам на вочы, таму што не ведалі, што ў іх было на розуме. Людзей расстрэльвалі дзеля забавы. Калі фронт стаяў на Проне, у нашай хаце было кіраванне шпіталямі. Мы жылі ў хляве, а ў хаце знаходзіліся вайскоўцы. Я працавала медсястрой у шпіталі. Бо ў цёмным лесе не было калодзежаў, я запрагала каня і ехала па ваду ў вёску Галалобаўка. У саўгасных хлявах таксама быў абсталяваны шпіталь…".

З успамінаў Віктара Карасёва, які падчас Вялікай Айчынай Вайны быў хлапчуком.

"...Прыкладна праз два месяцы пасля пачатку Вялікай Айчыннай вайны чыгунка паміж Воршай і Крычавам была адноўлена немцамі. Днём па ёй хадзілі нямецкія цягнікі. А ў актавай зале нашай казармы пасяліліся немцы, якія ахоўвалі станцыю. Нямецкія войскі ўзмоцнена рваліся да Масквы. Праз нашу станцыю праходзіла не мала саставаў з рускімі ваеннапалоннымі. Іх вазілі спецпоездамі ў Крычаў, у лагер для ваеннапалонных, што быў створаны на цэмзаводзе. На станцыі Цёмны Лес цягнікі гэтыя спыняліся для набору вады паравозам, і мы ўсе, дзеці і дарослыя, бачылі гэтых палонных. Гэта было жудасна. Людзі крычалі, махалі рукамі, прасілі піць і есці. Яны былі абарваныя, галодныя, ня голеныя, многія з іх былі параненыя. І людзі прыносілі палонным хлеб агуркі, бульбу — у каго што было. Немцы забіралі ўсё гэта, дзялілі на маленькія порцыі і раздавалі ўсім патроху. Тых, хто парушаў парадак, білі палкамі.

Аднойчы паравоз складу з палоннымі зламаўся. Усіх палонных з вагонаў перагналі да нас у двор казармы. Іх размясцілі на зямлі, падзяліўшы на тры кучы, тыпу рамонка. І так яны жылі ў двары 10 дзён. Людзі крычалі, стагналі, прасілі ежы, і папіць у грамадзянскіх, якія праходзілі да калодзежа. Далей падзеі разгортваліся так. У першую ноч ўцяклі трое палонных, у другую ноч пяцёра, у трэцюю ўжо дзесяць чалавек. Немцы ўзмацнілі ахову, паставілі 6 ахоўнікаў і 2 аўчаркі. Сярод палонных было шмат нярускіх, накшталт, татары, узбекі. У адну з начэй адзін з іх, паранены і знясілены, дабег да плота, але пераадолець яго не змог, не было сілы. Ахова застрэліла яго прама на плоце. Так ён і правісеў там цэлых 10 дзён.

На чацвёрты дзень немцы прывезлі ў двор рускую паходную кухню і сталі варыць ежу для палонных. Набралі вады з калодзежа, засыпалі туды бульбяную шалупіну, адходы ад капусты, буракоў, прымусілі палоннага набраць неабчышчаных свіных кішак. Калі адкрывалі кацёл, страшны смурод неслася па ўсім двары. Усіх палонных выбудоўвалі адзін за адным, падганялі да кухні. Там адзін немец раздаваў баланду — па адной апалонікі, другі браў хлебныя адходы з бляхі трыма пальцамі, як махорку бяруць, і сыпаў у прыгаршчы салдат, а трэці стаяў з палкай і біў па спіне, калі палонныя парушалі парадак...”

Памятныя мясціны

Абаранялі нашу старонку не толькі яе жыхары. Сярод абаронцаў, якія не шкадуючы жыцця змагаліся за нашу светлую будычыню, былі людзі з розных куткоў СССР. Так і засталіся многія з іх у нашай зямлі. Сведкамі таму – маўклівыя абеліскі, якія напамінаюць жывым аб жудасных падзеях вайны.

На юга-захадным баку вёскі Цёмны Лес знаходзіцца абеліск дзе пазначаны імёны жыхароў з 11 вёсак сельскага Савета, загінуўшых ў барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі на франтах і ў партызанах. Абеліск быў устаноўлены у 1968 годзе.

Брацкая магіла партызан

За 6 км на севера-усход ад вёскі каля жалезнай дарогі Горкі- Крычаў, на 7-м пікеце пахавана 3 партызаны 2-й асобай Клятнянскай партызанскай брыгады: Г.І. Сейфераў, А. І Каламенскаў, А.С. Якаўлеў (Г.И. Сейферов, А.И. Коломенсков, А.С. Яковлев), якія загінулі 29.11.1942 г. пры ўзрыве варожага эшалону. У 1947 годзе на магіле пастаўлены абеліск.

На фота - партызаны – падрыўнікі, загінуўшыя пры падрыве варожага эшалона: Каламенскаў Аляксандр Іванавіч, Сэйфер Грыгорый Ільіч і Якаўлеў Аляксандр Стэпанавіч (рускі, украінец, башкір).

Лёс партызанаў-падрыўнікоў быў высветлены ў выніку сустрэчы вучняў Цемналескай БШ з ветэранамі вайны.

“...Пры вывучэнні роднага краю хлопцы Темнолесской базавай школы Дрыбінскага раёна выявілі ў 6-ці км ад школы, каля чыгункі, невядомую магілу. Пры сустрэчы з ветэранамі вайны хлопцы даведаліся, што ў магіле пахаваныя трое партызан, якія загінулі пры выбуху варожага эшалона. 29 кастрычніка 1942 года група партызан з 10 чалавек адправілася на падрыў варожага эшалона. Прабіраліся ўначы верхавыя па бездаражы-10 км Коней пакінулі на ўзлеску. Лес на адлегласці 200 м ад чыгункі быў высечаны і завалены падыход да шляху. Вось пачуўся свісток паравоза. Трое партызан кінуліся на чыгунку. Выбух. Варожы эшалон падарваны. Загінулі і трое смельчакоў. Пачаліся пошукі герояў. Пасля доўгіх гадоў пошукаў хлопцы даведаліся прозвішчы загінуўшых і хатні адрас іх бацькоў. Пайшлі лісты ў горад Харкаў, г. Туймаза башкірскай АССР і Горкаўскую вобласць с. Криуши. Родныя воінаў дзякавалі юных следапытаў Цёмналескай школы і пабывалі на магіле сваіх сваякоў...”

Магіла Ямеліна В.В

Тут пахаваны сапёр Чырвонай Арміі старшы сяржант В.В. Ямелін. Вядома пра яго наступнае: “Нарадзіўся ён ў Тамбоўскай вобл., быў жанаты, меў дачку. Часта заходзіў у госці да мясцовых жыхароў разказваў ім пра сябе і іграў на балалайцы, спяваў. Мясцовым жыхарам ён вельмі падабаўся, быў вясёлы і задорны. Калі загінуў было яму каля 30 гадоў. А здарылася гэта так: немцы адступалі былі злыя і жорсткія. Аднойчы з самалёта закідалі поле каля вёскі “лягушкамі” – мінамі. Іх было так многа, што мясцовыя жыхары знаходзілі каля дома ў карытах.

Старшы сяржант разам з лейтэнантам займаліся размініраваннем, як раптам здарылася непапраўнае. Каля дубка, які рос на полі адбыўся выбух. Сяржант загінуў.

Брацкая магіла савецкім воінам (*На Копцеўскім пасёлку*).

На северы ваколіцы вёскі Цёмны лес пахаваны 2 воіны-лётчыкі. Яны загінулі ў 1943 годзе ў паветраным баі над вёскай. У 1947 годзе на магілцы пастаўлены абеліск.

Пахаваны тут два воіны – лётчыкі, якія загінулі ў 1943 годзе. Адбылася сустрэча з мясцовай жыхаркай Новікавай Юліяй Васільеўнай, якая была сведкам тых далёкіх ваенных падзей. Вельмі цікава і змястоўна расказвала наступнае:

“…Адбылося гэта ў 1943 годзе. Была я тады школьніцай. Ішлі са школы дамоў, бачым аднекуль з-за Дрыбіна ляціць самалёт і губляе вышыню. Метраў за 200 ад вёскі ўпаў ён на лес. Спачатку затрашчалі, а затым загарэліся дрэвы. На полі ля вёскі стаялі зенітчыкі. Калі ўбачылі самалёт, пабеглі туды, а нам крыкнулі: “Уцякайце! Хутка ўзарвецца бак. Мы з дзяўчынкамі туды не хадзілі, баяліся, але былі відавочцамі таго, як салдаты на шынелях прынеслім двух лётчыкаў, якія былі цяжка паранены і знаходзіліся ў прадсмяротнай агоніі. Зенітчыкі апусцілі іх на зямлю, дасталі дакументы і сказалі, што гэтыя хлопцы з 1920 года. Пры іх былі фотаздымкі іх дзяўчат. З намі была акушэрка Палітаева Ліза. Калі яна ўбачыла парашут, то папрасіла: “Адрэжце парашут нам на кофты.” Салдаты не далі, а толькі сказалі: “Цяпер гэта іх адзенне”. Выкапалі яму, завярнулі лётчыкаў у парашут, паклалі ў яму і закапалі. Твары лётчыкаў заўсёды перад маімі вачыма, такія маладыя прыгожыя…”

Брацкая магіла савецкім воінам

Абеліск знаходзіцца на поўначы ад вёскі Цёмны Лес, з левага боку ад шашы Цёмны Лес – Копцеўка (Горацкі раён).

На фота вучні 4 класа Цемналескай БШ з настаўніцай Скокавай Ларысай Ільінічнай.

У гады Вялікай Айчынай вайны тут знаходзіўся шпіталь для параненых савецкіх воінаў. Кажуць, што могілкі займалі тэрыторыю каля 2-х кіламетраў.

“…У 1943 годзе ў лесе пад вёскай Курманава (урочышча Маскалёўка каля вёскі Еськаўка) быў шпіталь, больш чым на тысяча месц. Недалёка ад шпіталя была пякарня і калодзеж. У пякарні пяклі хлеб.

У шпіталь прывозілі цяжка параненых байцоў з-за Дрыбіна і Нікольска. Таксама дапамагалі ўрачы і мясцоваму насельніцтву.

Увесь клін, які зараз зарос лесам, уяўляў сабой могілкі. Метраў пяцьдзесят ля дарогі ў два рады былі могілкі з драўлянымі крыжамі драўлянымі дошчачкамі, на якіх былі напісаны імёны памерлых ад ран.

У кожнай магіле было пахавана ад 28 да 30 воінаў. У асноўным гэта былі радавыя, яфрэйтары, сяржанты. Былі і ст. лейтэнанты і капітаны…”

(З успамінаў жыхара в. Еськаўка Балбекава В.В.)

Магіла невядомага салдата

“ … 1941 год … Савецкія войскі адступалі.

Многія салдаты засталіся ў лясах на акупіраванай ворагам тэрыторыі.

Паміж вёскамі Шаблавы і Таўкачы ў лесе засталося некалькі савецкіх воінаў. Быў сярод іх і камандзір. Ён быў паранены. Як успамінаюць мясцовыя жыхары, салдаты прыходзілі да іх за ежаю і расказвалі пра стан яго здароўя. Лекаў не было, таму і камандзір хутка памёр. Пахавалі яго тут. Прозвішча яго не вядома. Але памяць аб ім жыве…”

(З успамінаў жыхара в. Вярба Лахаданава М. В.)

Памятны знак

На паўднёва-заходнім баку вёскі Цёмны Лес знаходзіцца абеліск (памятны знак), дзе пахавана 245 жыхароў з 11 вёсак сельскага Савета, загінуўшых ў барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Абеліск быў устаноўлены у 1968 годзе.

Брацкая магіла на могілках ў вёсцы Каратышкі

З матэрыялаў газеты “Рэспубліка”:

“…З маленькай вёскі на фронт пайшлі чатырнаццаць чалавек. Вярнуліся не ўсе. Але ў брацкай магіле на мясцовых могілках ляжаць іншыя героі — параненыя чырвонаармейцы, якіх не атрымалася выратаваць. Жыхар вёскі Сяргей Масанін расказаў, што ваенны шпіталь, падчас наступлення нашых салдат, знаходзіўся ў доме яго бацькоў: — Мама ў вайну дзяўчынкай была. Але ведала, што на могілках за ваколіцай пахаваны чацвёра герояў. І запомніла дзе — каля яблыні. Хавалі іх, дарэчы, у начы. Днём было небяспечна: вораг доўгія месяцы стаяў непадалёк, каля ракі Проні. І калі б заўважыў нешта падазронае, «астудзіў» бы вёску снарадамі. Яблыню не так даўно прыйшлося спілаваць. Яна была амаль стогадовага ўзросту. Але неабходнасці ў гэтым апазнавальным знаку ўжо няма: сёння на брацкай магіле ўсталяваны помнік. Пошукоўцы здолелі высветліць і імёны траіх герояў — Васіля Крывушкіна, Фёдара Цярохіна і Ажыбека Жангазіна. Адзін з чырвонаармейцаў, на жаль, так і застаўся безімённым. Віктар Жук расказаў, што щ 2018 годзе ў Карантышкі з Казахстана прыязджалі двое прадстаўнікоў роду Жангазіных, які налічвае больш за сто чалавек. Асабіста пераканаліся: брацкую магілу, дзе пахаваны іх дзед і прадзед, у Беларусі даглядаюць годна…”

Бібліяграфія:

Ковалёва, Н.Д. Зов любви: стихи / Нина Ковалёва. – Горки: Отдел культуры Горецкого райисполкома, 2003.—124 с.

Памяць. Дрыбінскі раён / [рэд. кал. Г.П. Пашкоў і інш. ; уклад. В.У. Нямыкін ; маст. Э.Э. Жакевіч].- Мінск : Беларуская Эцыклапедыя, 2004.- 644 с. : іл. – (Гісторыка-дакументальныя хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі).

Радевич, Н. Из истории белорусской железной дороги и станции Тёмный Лес // Савецкая вёска.- 2006.-9 жніўня.- С.9.

Шпакова, М. История требующая продолжения : [Воспоминания В. Карасёва об оккупации ст. Тёмный Лес] / Мария Шпакова // Савецкая вёска.-2009.- 22 красав.- № 31.- С.2.- (Вспоминают дети войны).